

Az elszabadult szélmalom

VISSZHANG - LIII. évfolyam 14. szám, 2009. április 3.

Az elmúlt fél évben többször voltam kénytelen írni a doktori képzés minőségellenőrzését meghatározó szabályokról, valamint az e célra létrehozott adatbázis problémáiról a vele való küzdelmemet szélmalomharcnak nevezve. A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) által - állítólag - a Felsőoktatási törvény (Ftv.) és a 33/2007 (III. 28.) számú kormányrendelet alapján meghozott szabályozás sok vélelmezett törvénysértésére és hibájára igyekeztem rámutatni az *ÉS*-ben közölt írásaimban. E felvetések egy kisebb részére - és véleményem szerint ezekre sem kielégítő módon - Bazsa György, a MAB elnöke válaszolt, amely gesztusért egyébként ismételten köszönetet mondok neki.

Emlékeztetem az olvasót, hogy a felsőoktatás legfelső szintje a doktorképzés, amelyet az országban ma kb. 180 doktori iskola (DI) végez: nagyjából kétezer oktató tanít kb. hatezer diákot e tudósképző rendszerben, amelynek a kimenete egy, a doktorjelölt önálló kutatási felkészültségét bizonyító értekezés, melyet a szakma képviselői nyilvános eljárásban fogadnak el, s ezzel tudóssá avatják a mű szerzőjét. Az egyetemi doktorképzés 1993-as újraindulása óta most harmadszor változtak meg a követelmények, azaz ezúttal harmadszor fogják megint új szabályok szerint hitelesíteni, „akkreditálni” a DI-kat, nem beszélve az időközben elvégzett és a DI-kra is kiterjedő intézményi akkreditációkról. A Szegedi Tudományegyetem (SZTE) doktori szintű képzéseit ötödször fogják ellenőrizni az eltelt tizenöt év alatt. Erre persze lehet azt mondani, hogy teher alatt nő a pálma, de vajon az ezzel járó sok megbeszélés, értekezlet, önértékelés, jelentés, adatgyűjtés és -közlés, szabályzat-újraírás stb. helyett hány tudományos cikket, könyvet lehetett volna megírni, de legalábbis elolvasni? Kérdésünk persze látszólagos demagógiájában is maradjon költői - ha már az *ÉS*-ben vagyunk.

Folytatva a MAB követelményeinek rövid ismertetését, a DI-kat ez alkalommal lényegében a MAB által elfogadott törzstagok száma alapján fogják akkreditálni, ugyanis minden más benyújtandó jelentés, szabályzat, képzési terv stb. „puha” anyagnak számít, amelyeknek az állításait nem lehet számszerűsíteni, azaz nem lehet rájuk küszöbértékeket alkalmazni. A minimálisan szükséges hét törzstag a kormányrendelet szerint lehet az intézménnyel „teljes munkaidőben, munkaviszonyban vagy közalkalmazotti munkaviszonyban”, illetve nyugdíjas, ún. emeritus professzor, esetleg szerződéses alapon tudományintézeti kutató is, de folyamatos, magas szintű tudományos tevékenységet kell folytatnia és témavezetést kell vállalnia.

Most, hogy az adatbázis januárban újra megnyílt és a fél éve módosított új szabályoknak megfelelően kell március 31-ig bevinni a szükséges információkat, már nemcsak az elvi kérdéseket, azaz a határozatok törvényességét lehet megkérdőjelezni, hanem a kért, illetve tiltott adatok indokoltságát is. Az adatbázis technikainak minősíthető problémáit és a váratlanul (utoljára február végén) felbukkanó új kitöltési követelmények ügyét itt fel se vetjük, noha a velük való küzdelem sok egyeztetést és találékonyságot, azaz időt igényel.

1. A *munkaviszony*. A MAB jogosan követeli, hogy a törzstag csak egyetlen intézményhez kötelezze el magát. Mivel azonban a rendeletben vaglyagosan megengedett közalkalmazotti munkaviszony lehet részmunkaidős is, a MAB erre szóló hatáskör nélkül szigorította a kormányrendeletet azzal, hogy legalább négy professzornak kell teljes munkaidejű közalkalmazotti munkaviszonyban lennie az intézménnyel.

2. A „*főállás*”. A munkahelyek felsorolásánál új kérdésre kell választ adni: arra, hogy melyik a „főállás”.

Jóllehet a kérdés köznyelvi szinten könnyen értelmezhető, olyan munkajogi fogalom, hogy „főállás”, nem létezik, bár ismeretes például a „további munkaviszony” fogalma, amely a „nem főállást” fedi. Egy hivatalos eljárást szolgáló adatbázis azonban nem hivatkozhat egy jogilag nem létező köznyelvi fogalomra.

De miért is érdekli a főállásunk a MAB-ot? Azért, mert előírja, hogy 2012 szeptembere után a DI vezetője „más munkahelyen teljes munkaidős állást nem tölt be”. E tiltás sem az Ftv.-ből, sem a rendeletből nem következik, és mivel jövő idejű, ma egyszerűen érdektelen. Ráadásul az adatbázisban nem az idézett feltételre kérdeznék: a „főállásra” vonatkozó kérdésnek e tiltáshoz semmi köze. A mai magyar törvények szerint egyébként bizonyos feltételek mellett akár teljes munkaidőben is be lehet tölteni egyszerre több állást, bár ezek között valóban csak egy lehet olyan, amelyet nem „további jogviszonyban” végez az ember. Más szóval az adatbázisban szereplő kérdés nemcsak a törvényeknek nem felel meg, de a MAB saját írásos határozataihoz sem igazodik.

Sőt a kérdésre az adatbázisban nemcsak az idézett tiltás hatálya alá eső DI-vezetőknek kell válaszolniuk, hanem minden törzstagnak. A DI-t nem vezető törzstag esetében azonban a kérdés irreleváns: de akkor miért kérdezik meg tőle is? Ezt a MAB-nak a saját szabályai szerint sem kell tudnia.

De tegyük túl magunkat a MAB-tól most már megszokott laza jogértelmezésen, és lássuk, miért is akarja ezzel a tiltással pont és csakis a DI-kat sújtani. Az olvasó nyilván tudja, hogy a felsőoktatásban (amelynek az intézményeit röviden „egyetemeknek” nevezem) nagyon sok vezetőfajta létezik, a rektortól a tanszékvezetőig. Mármost egy DI vezetése felelősségteljes és (időnként, különösen a mostanában sűrűn előforduló akkreditációk idején) időigényes feladat, de közel sem jön egy átlagos tanszék vagy intézet vezetésének a munkaigényéhez, amely két-háromhetenkénti értekezletekkel, álláspályázatok kiírásával és értékelésével, munkahelyi problémák állandó kezelésével, képzési tervek, tanrendek, tananyagok és órarendek félévenként ismétlődő rendszeres összeállításával, eszközbeszerzésekkel, hallgatói panaszokkal stb.-vel jár együtt. E vezetőknek azonban még soha senki sem tiltotta meg, hogy máshol is legyen állásuk vagy máshol legyen a „főállásuk”. Tudok például olyan professzorról, aki az egyik intézményben tanszékvezető és rektorhelyettes volt, egy másik egyetemen pedig az egyik nagy tanszéknek a vezetője.

Akkor miért a DI-vezetőket, illetve a törzstagokat „pécézi ki” a MAB? Azért, mert csak azok fölött van hatalma; a munkaviszony tekintetében az egyetemnek más vezetőiről vagy rendelkezik a Ftv. (például a rektorokról), vagy nem adja oda a MAB-nak a jogot a róluk való döntésre (mint a tanszék- vagy intézetvezetők esetében). A DI-k kérdésében azonban a MAB-é az utolsó szó. Hát ezért szabályozza a vezetők munkaviszonyát, és mert ez is egy eszköz arra, hogy tekintet nélkül a végzett munka minőségére, csupán formai szempontok alapján ítéldzhessen DI-k fölött, és adott esetben csökkenthesse számukat.

3. *A témavezetés.* Mint láthattuk, a kormányrendelet a törzstag számára csak a témavezetés *vállalását* írja elő, a MAB azonban azt követeli meg, hogy legyen végzett hallgatója is. Ha az oktatónak nincsen PhD-t szerzett hallgatója, az adatbázis egyszerűen nem fogadja be a feltöltött törzslapját. A MAB e szabályának a törvényességét már többször is vitattam (de választ csak a bevezetésének okára kaptam), ezért most az indokoltságát fogom cáfolni.

A mi DI-nkban a témáját a hallgató választhatja ki, és ha a téma olyan, amelynek jobb szakértője van a program fiatalabb oktatói között vagy egy másik hazai (esetleg külföldi) egyetemen, akkor nem haboztunk azokat felkérni, tekintet nélkül arra, hogy nem tudhattuk: 2009-től kezdve a MAB nem a DI egészének a témavezetési sikerességét fogja majd nézni, hanem azt, hogy egy-egy vezető oktatónak hány végzett diákja van.

Másfelől nézve vannak olyan szakterületek az egyetemen, amelyeket fejleszteni kell. Ahol van több kiváló tudós is, de melléjük nem a saját szűkebb területükön oktató-kutató kolléga kell, hanem olyan, amilyen máshol van, de nálunk nincsen. A tehetséges diák bekerül a doktori képzésbe, de témavezetőjének nem az egyébként nagy elismertséggel bíró, de egy másik részterületen működő professzort kérjük fel, hanem egy társegyetemen, de ebben a témában kutató kiválóságot. Így a mi professzorunk védett hallgató nélkül

marad, és ezért most törzstag sem lehet. Pedig a DI optimális döntést hozott: az elérhető legjobb szakember készítette fel a doktoranduszt.

És akkor itt van e követelmény bevezetésének az időzítése. Egy doktoranduszból a társadalomtudományokban általában 6-8 év alatt lesz „doktor”. A MAB azonban úgy véli, hogy a DI működésének negyedik évében már minden törzstagnak megvan a védett diákja, ezért ezt meg is követeli tőlük. Ezzel a szomorúból már a neveltségesség birodalmába léptünk. De továbbra is eltekintve e szabály kétséges törvényességétől, tekintsük most pusztán bevezetésének módját: ha meghozunk egy előzmény nélküli új szabályozást, akkor milyen alapon várjuk el, hogy a DI-k ezt azonnal teljesíteni tudják? Ez nem más, mint a szabályozás visszamenőleges érvényesítése, vagyis mivel nem ad kellő időt a szabályozásra való felkészülésre, már maga a bevezetése is jogszerűtlen.

A MAB nem látszik érteni, hogy a DI egy szervezet, amely ha jól működik, szervezetként bocsát ki jó színvonalú értekezések révén ígéretes fiatal tudósokat. A szervezetben mindenkinek megvan a maga feladata, dolga. Nem minden egyébként kiváló tudós szeret vagy tud témavezető is lenni. Van, aki remek órákat tart, van, aki nagyon éles, kritikus szemmel tud cikkeket, dolgozatokat bírálni, van, aki jó kutatásokat végez, de egyedül vagy már „kész” munkatársakkal, és lehet, hogy egyikük sem alkalmas vagy vágyik témavezetésre. Attól ők még nemzetközi hírnév tudósok maradnak, csak éppen a MAB-nak nem kellene mint törzstagok.

4. A *programvezető*. A DI-k képzési programokat hoznak létre a különböző szakterületeken, amelyek bizonyos mértékig együttműködnek egymással, de vannak sajátos feladataik is. Pár évvel ezelőtt az egyik programunk már nem fiatal, de még aktív professzorának elege lett a programvezetéssel járó ülésezésekből, adminisztratív feladatokból és egyik fiatalabb kollégáját javasolta a maga helyére, akit a DI tanácsa el is fogadott. Csakhogy ma még ennek az oktatónak nincsen végzett doktorandusza (bár témavezetettje van). Akkor pedig nem lehet törzstag és emiatt programvezető sem, ugyanis a MAB azt is előírja, hogy az csak törzstag lehet.

Miért is hiszi a MAB, hogy a programvezetőnek a legnagyobb tekintélyű oktatók közül kell kikerülnie? Miért nem írja elő ugyanezt például a tanszék- és intézetvezetőknek? A választ fent már megadtuk: mert a MAB-nak csak a doktori képzéssel szemben vannak döntési jogosítványai, tehát csak itt tudja azokat érvényesíteni.

5. A *publikációk*. A tudományos teljesítmény egyik legfontosabb mérőeszköze az, hogy ki hol publikál és hányan hivatkoznak rá. A „keményebb”, azaz az élet- és természettudományi körökben ezt a folyóiratok impaktfaktora alapján tartják nyilván, a puhább bölcsész- és társadalomtudományi szakokon már nehezebb a helyzet, de nem reménytelen, ugyanis létezik két nemzetközi internetes, továbbá két „kézzel feltöltött” hazai forrás is. De valóban nincsenek egységesen nyilvántartott idézettségi mutatók, ráadásul itt sokat számítanak a könyvek is, amelyeket azonban akár névtelen kiadóknál is meg lehet jelentetni, tehát nagy az anarchia.

A MAB azonban sajátos technikát választott az anarchia felszámolására. Az teljesen rendben van, hogy napilapcikkeket, interjúkat, egylapos konferencia-előadásokat nem fogad el és az is, hogy saját kiadásban megjelentetett könyveket sem - bár itt van egy érdekes kitétel: „ha az sem nyelvileg, sem szakmailag nem lektorált”. Vagyis ha találok egy lektort, például a szobatársamat, akkor már feltüntethetem a könyvemet a jegyzékemben, nem beszélve arról, hogy a saját egyetemem kiadójában is azt jelentetek meg, amit akarok. Sőt a nagy kiadóknál megjelent két vastag könyv kevesebbet ér öt kis cikknél, ha ezek az utolsó öt évben jelentek meg.

Azt azonban már kezdjük nem érteni, hogy a „(könyv)fordítás, kivéve az ókori klasszikusok fordítását szöveggondozással” miért van kitiltva. Ugyanis nemcsak Platón vagy Plutarkhoszt megiszteltetés fordítani; a moderneik közül például Wittgenstein munkáinak angol nyelvre ültetését a legjobb tanítványai, maguk is kiemelkedő cambridge-i filozófusprofesszorok vállalták. Nem hiszem, hogy van olyan egyetem

vagy akadémia, amely ne tekintené e műveket tudományos publikációknak.

Kinyilvánítja továbbá a szabályzat, hogy a szerkesztett könyveket sem fogadja be. Mármost könyvszerkesztés az van ilyen is meg olyan is. A MAB feltehető vélekedésével ellentétben nem minden szerkesztett könyv készül úgy, hogy a postaládámba bedobott cikkeket vasvillával összehányom, csinálók hozzájuk egy tartalomjegyzéket, esetleg írok egy rövid előszót, és uccu neki, küldöm a kiadóba!

A nagy nemzetközi kiadók számos szerkesztett tematikus kötetet adnak ki, sőt a jelentősebb folyóiratok is kiadnak „vendégszerkesztett” számokat. Egy-egy ilyen munka elvégzése akár évekig is tarthat és a szerkesztő a felkért vagy beküldött cikkeket az ezeket (rendszerint névtelenül) bíráló lektorok véleménye alapján több változatban is kénytelen elolvasni és kommentálni. Nota bene, a szakma legjobbjai, akik a lektorálást vállalják, csak jelentős személyiségek kérésére áldoznak sokszor nem is csekély időt az anonim (és sokszor átvitt értelemben is „névtelen”) szerzők tanulmányaira. És az elején, valamint a végén a művet a kiadó felkért külső lektorai minősítik: először a kiadási tervet, azután pedig a végeredményt, azaz magát az elkészült kötetet, hogy kiadható-e. Vagyis a könyvszerkesztés megítélése függ a kiadó nevéől és gyakorlatától, a közölt szakcikkektől, a kötet tematikájától stb. Az, hogy a MAB ezt a fajta munkát egyszerűen „lenullázza”, az nem vitatható, hanem felháborító döntés. És attól sem csökken a felháborodásunk, hogy a március 5-i (!) legújabb körlevélben a publikációk ISBN-, illetve ISSN-számaikat is kéri feltölteni - amit a publikációs listákon sehol a világban nem tartanak nyilván, vagy a publikációk nyelvét kell megadni.

A két éve elkezdődött akkreditációs dömping nemsokára újabb állomásához érkezik: 2007-ben igencsak vitatható módon kényszerítették a DI-kat arra, hogy a MAB számára kipróbálják a sok szempontból indokolatlanul felállított, illetve feltöltetett adatbázist. 2007 májusában ugyanis a MAB ezt a határozatot hozta: „Az intézmény meghatalmazott képviselője 2007. szeptember 30-ig feltölti a MAB honlapján rendszeresített adatbázisban az intézmény minden doktori iskolájára vonatkozó adatokat [...] A MAB az intézkedési terv és ezen adatok alapján kezdi el a doktori iskolák működésének rendszeres értékelését.” Mint később kiderült, ez csupán a próbaüzem volt, noha minden DI feltöltötte az adatait, mert a MAB határozata egy kézzelfogható fenyegetést is tartalmazott: „A MAB javaslata: amennyiben az intézkedési terv szerint 2009. szeptember 1-ig nem biztosítható valamely doktori iskola megfeleltetése a követelményeknek, úgy oda 2008-ban doktorandusz már nem vehető fel.” Aki pedig nem akarta, hogy a MAB működésképtelennek ítélje a DI-ját, „jobb a békeesség” alapon minden kívánságot teljesített, pedig, mint utóbb kiderült, a MAB ezt a fenyegetését nem váltotta be.

Utóhang

Fenti írásomat eredetileg januárban küldtem el az ÉS-nek, majd véglegesen március 5-én zártam le. A közbejött politikai események következtében megjelenése egyre csúszott, de az eltelt csaknem egy hónap során is újabb fejleményekkel kellett szembenézniük a DI-k törzstagjainak, vezetőinek és a gyakorlati feltöltést végző adminisztrátoroknak, akik március eleje óta csaknem 400 (!) üzenetet váltottak az adatbázis problémáiról annak kezelőjével, aki láthatóan minden erejét megfeszítve próbál megbirkózni a herkulési feladattal.

Csakhogy közben mindenfajta utasítások érkeznek a DI-vezetők címére a MAB-tól, amelyeket vagy az adatbázist működtető Országos Doktori Tanács elnöke vonat vissza (mint a fent említett ISBN-, ISSN-számokat), vagy maga a MAB elnöke ír újabb körlevelet arról, hogy az előző napon közölt állítás téves volt, így fullasztva komédiába ezt a több DI-nak valószínűleg majd tragikus végkifejlettel járó eljárást.

A MAB elnökének múltkori válaszleveléből kitűnt, hogy a jogi doktori iskolák vezetői is felpanaszolták a követelményrendszer számos szabályának jogszerűségét, és a két fél között azóta egyeztető tárgyalásra is sor került. Megismétlem itt is: az adatbázist a doktori képzés nyilvánossága fontos eszközének tartom. De sajnos nincs kétségem, hogy a MAB-ot semmi, még az őt fenyegető perek sokasága sem fogja eltántorítani tervezett ellenőrzésének végigvitelétől és attól, hogy a jövőben akár évente is megismételje kistílú és

nem minőség-, hanem statisztika-központú eljárását. Csakhogy ez már nem próbaüzem lesz: a szélmalom elszabadult a törvényektől is, a doktori iskolák gyakorlatától is és a józan megfontolásoktól is.